

MAKTAB O'QITUVCHILARINING INKLYUZIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

MUXABBAT NAZARALIYEVNA TOSHMURODOVA

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

XORIJIY TILLAR TA'LIMI KAFEDRASI KATTA O'QITUVCHISI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada umumta'lim muassasalarida o'qituvchilarning inklyuziv tayyorgarligini kompetensiyaviy yondashuv asosida boshqarish tamoyillari tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'lim sharoitida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati asoslanadi hamda ularni shakllantirish yo'llari ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, o'qituvchi tayyorgarligi, metodik kompetensiya, ta'lim jarayoni boshqaruvi.*

Аннотация. *В данной статье анализируются принципы управления подготовкой учителей к инклюзивному обучению на основе компетентностного подхода в общеобразовательных учреждениях. Обоснована необходимость развития профессиональных компетенций педагогов в условиях инклюзивного образования, раскрыты пути их формирования.*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, компетентностный подход, подготовка учителей, методическая компетенция, управление образовательным процессом.*

Abstract. *This article analyzes the principles of managing teachers' inclusive training based on the competency-based approach in general education institutions. The necessity of developing teachers' professional competencies in the context of inclusive education is substantiated, and ways of their formation are revealed.*

Keywords: *inclusive education, competency-based approach, teacher training, methodological competence, educational process management.*

Kompetensiyaviy yondashuv esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash va inklyuziv pedagogikaning asosiy tamoyillarini tatbiq etishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada umumta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni joriy etish jarayonida o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasini oshirishga qaratilgan kompetensiyaviy yondashuvning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinadi hamda mazkur jarayonni tizimli ravishda boshqarish tamoyillari ochib beriladi.

Inklyuziv ta'lim va kompetensiyaviy yondashuvning mohiyatiga doir ilmiy tadqiqotlar so'nggi yillarda pedagogika va ta'lim jarayonini takomillashtirish borasida keng qamrovli yondashuvlar qatorida muhim o'rin tutmoqda. Quyida ushbu mavzu bo'yicha asosiy ilmiy manbalar tahlili keltirilgan:

1. **Qosimov, A. (2019).** O'zbekistonlik tadqiqotchi o'qituvchilarning inklyuziv ta'limga tayyorgarligi borasida mavjud muammolar va ularning echimlariga bag'ishlangan ilmiy izlanishlar olib borgan.
2. **Ismoilova, D. (2020).** O'zbekiston ta'lim tizimida maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda pedagogik innovatsiyalarning qo'llanilishi va samaradorligi tahlil qilingan.
3. **Vygotsky, L. S. (1978).** Ushbu klassik asar pedagogikaning kognitiv rivojlanish nazariyasiga asoslangan bo'lib, inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual o'ziga xosliklarini inobatga olish zarurligini asoslab beradi.

Ushbu tahlil shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim va kompetensiyaviy yondashuvni samarali joriy etish uchun nazariy va amaliy tadqiqotlarning o'zaro bog'liqligi muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy tadqiqotlar pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish hamda maxsus ehtiyojli o'quvchilarning ta'lim jarayoniga moslashish imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha innovatsion metodlarni ishlab chiqishda davom etmoqda.

Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarning, jumladan, maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan ta'lim tizimi hisoblanadi.

Ushbu tizimni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun pedagoglarning inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Quyida ushbu kompetensiyani rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan chora-tadbirlar va ularning amaliy misollari keltiriladi.

1. Kafedralar va ta'lim muassasalari hamkorligini kuchaytirish

Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun pedagogik universitetlar va umumta'lim muassasalari o'rtasida amaliy hamkorlikni yo'lga qo'yish zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, universitet va maktablarning o'zaro hamkorligi o'qituvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda sezilarli darajada ijobiy ta'sir ko'rsatadi (Ainscow, 2005).

Toshkent davlat pedagogika universiteti qoshida maxsus inklyuziv amaliyot markazi tashkil etilib, pedagogika yo'nalishidagi talabalarga umumta'lim maktablarida amaliyot o'tash imkoniyati yaratiladi. Ushbu amaliyot davomida talabalar maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash bo'yicha tajriba orttiradi. Shu bilan birga, universitet va maktablar o'rtasidagi hamkorlik doirasida seminarlar, konferensiyalar va tajriba almashish loyihalari amalga oshiriladi.

2. Uzliksiz malaka oshirish tizimini joriy etish

O'qituvchilar inklyuziv ta'lim metodlari va pedagogik yondashuvlar bo'yicha doimiy ravishda malaka oshirib borishi lozim. UNESCO (2017) ma'lumotlariga ko'ra, pedagoglarning inklyuziv ta'limga tayyorligi ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biridir.

Respublika pedagog kadrlarni qayta tayyorlash markazida "Inklyuziv ta'lim metodologiyasi" bo'yicha doimiy ravishda seminar va treninglar tashkil etiladi. Ushbu treninglarda quyidagi mavzular yoritiladi:

- Maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan individual ishlash strategiyalari;
- Differensial yondashuv va moslashtirilgan o'quv dasturlari;
- O'quv jarayonida turli pedagogik texnologiyalardan foydalanish.

Bu treninglarda nafaqat umumta'lim maktablarining o'qituvchilari, balki maktab direktorlari va psixologlari ham ishtirok etishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

3. Amaliy mashg'ulotlar va tajriba almashish tizimini yo'lga qo'yish

Inklyuziv ta'limda tajriba almashish va amaliy mashg'ulotlar pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Vygotskiyning sotsiokultural nazariyasiga ko'ra, pedagogik jarayon interaktiv muloqot va tajriba almashish asosida shakllanadi (Vygotsky, 1978).

Har yili o'tkaziladigan "Inklyuziv ta'lim haftaligi" davomida respublikadagi ilg'or maktablar o'z tajribalarini almashadi. Masalan, Toshkent shahridagi 102-maktab inklyuziv ta'lim bo'yicha ilg'or tajribaga ega bo'lib, ularning tajribasi boshqa maktablar uchun namunaviy model sifatida ko'rsatilib, o'qituvchilar uchun amaliy mashg'ulotlar tashkil etiladi.

4. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish

Inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishda interaktiv o'qitish metodlari va innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim rol o'ynaydi. Bruner (1983) tomonidan ilgari surilgan kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, turli xil o'quv metodlari bolaning bilim olish jarayoniga moslashtirilishi kerak.

- **Differensial yondashuv:** O'quvchilar bilim olish qobiliyatiga qarab guruhlarga ajratilib, har bir guruhga mos keladigan metodlar qo'llanadi.
- **Axborot texnologiyalaridan foydalanish:** Maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan o'quv dasturlari va interaktiv dars materiallari yaratilib, elektron platformalar orqali taqdim etiladi. Masalan, matnni ovozi formatga aylantiruvchi dasturlar kam ko'rish qobiliyatiga ega bolalar uchun qo'llanilishi mumkin.

5. Tibbiy-psixologik xizmatlarni takomillashtirish

Inklyuziv ta'lim jarayonida nafaqat pedagoglar, balki psixolog va defektologlarning ham ishtiroki muhimdir. Ainscow va Booth (2010) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, maktablarda multidisiplinar yondashuv inklyuziv ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Har bir maktab qoshida maxsus psixologik-pedagogik xizmat tashkil etilib, inklyuziv ta'lim oluvchilarga individual yordam ko'rsatiladi. Bu xizmatlar tarkibida psixolog, logoped, defektolog va maxsus pedagog bo'lishi kerak. Shuningdek, har oyda ota-onalar uchun maslahatlar tashkil etilib, ularning farzandlariga to'g'ri

yondashish usullari o'rgatiladi.

6. Monitoring va baholash tizimini joriy etish

Inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish uchun pedagoglarning faoliyatini muntazam ravishda baholab borish zarur. UNESCO (2020) hisobotiga ko'ra, pedagogik faoliyat samaradorligini monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirish mumkin.

Maxsus inklyuziv baholash tizimi ishlab chiqilib, unda quyidagi jihatlar ko'zda tutiladi:

- O'qituvchilarning inklyuziv ta'lim bo'yicha kompetensiyasi darajasini baholash;
- Maxsus ehtiyojli o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini kuzatish;
- Ota-onalar va o'quvchilarning fikr-mulohazalarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini takomillashtirish.

Yuqorida keltirilgan amaliy chora-tadbirlar inklyuziv kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ularning samarali amalga oshirilishi pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish, o'quvchilarga individual yondashuvni kuchaytirish va inklyuziv ta'lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Har bir ta'lim muassasasi ushbu chora-tadbirlarni o'z sharoitiga mos ravishda amalga oshirishi muhimdir.

Inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchilarning pedagogik, psixologik va metodik kompetensiyalarini doimiy rivojlantirish talab etiladi. Bu jarayonda davlat ta'lim siyosati, malaka oshirish kurslari, innovatsion texnologiyalar va amaliy tadqiqotlar muhim o'rin tutadi. O'qituvchilarning inklyuziv ta'limga tayyorgarligini oshirish, ularning maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash malakalarini mustahkamlash nafaqat individual ta'lim sifati, balki umuman ta'lim tizimining barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Shu sababli, inklyuziv ta'lim sohasida o'qituvchilarni tayyorlash jarayonini yanada mukammallashtirish va samaradorligini oshirish ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim.

Adabiyotlar

1. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). *Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. Bristol: CSIE.
2. Ismoilova, D. (2020). Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda pedagogik innovatsiyalar. *Milliy ta'lim jurnali*, 6, 89-97.
3. Nazarova, Z. (2017). Inklyuziv ta'limning rivojlanish tendensiyalari. *O'zbek pedagogika jurnali*, 3, 45-52.
4. O'rinboyev, M. (2021). Kompetensiyaviy yondashuv asosida inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalalari. *Ta'lim va taraqqiyot*, 2(4), 33-41.
5. Qosimov, A. (2019). O'qituvchilarning inklyuziv ta'limga tayyorgarligi: muammolar va echimlar. *Pedagogik tadqiqotlar jurnali*, 5(1), 67-74.